

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВОСКОБОЙНІКОВА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 7.071.2:783.24:281.9:261.6

**РЕГЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СИСТЕМНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ КУЛЬТУРИ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Харків 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Харківській державній академії культури, Міністерство культури України.

Науковий консультант доктор мистецтвознавства, професор
Лошков Юрій Іванович,
Харківська державна академія культури,
проректор з навчальної роботи

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Кияновська Любов Олександрівна,
Львівська національна музична академія
м. М. В. Лисенка,
завідувач кафедри історії музики

доктор мистецтвознавства, професор
Мартинюк Тетяна Володимирівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
ім. Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін
і методик навчання

доктор культурології, доцент
Смоліна Ольга Олегівна,
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля (Северодонецьк),
професор кафедри філософії, культурології
та інформаційної діяльності

Захист відбудеться «21» червня 2018 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.807.01 у Харківській державній академії культури за адресою: 61057, Харків, Бурсацький узвіз, 4, Мала зала.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської державної академії культури за адресою: 61057, Харків, Бурсацький узвіз, 4.

Автореферат розісланий «19» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради _____ С. В. Потрашков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У контексті світової культури церковний спів завжди відігравав важливу роль у формуванні професійного хорового мистецтва. Ця тенденція збереглася і в новітні часи, хоча умови буття Церкви і церковного співу суттєво змінилися, особливо в країнах, що виникли на пострадянському просторі. Високий рівень професіоналізації православного музичного мистецтва дозволив багатьом хоровим колективам набути провідного значення не лише в церковній сфері, але й у секулярному середовищі. Визначна роль у цьому процесі належить діяльності регентів, церковних композиторів, дослідників, просвітителів. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. виявилися специфічні значущі явища та тенденції в розвитку церковного музичного мистецтва, які мають значний вплив на хорову культуру, проте дослідження яких на науковому рівні досі не здійснено. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій та дисертаційних досліджень, тема сучасної регентської діяльності недостатньо розроблена. Її окремі аспекти досліджені в працях Н. Балуєвої, В. Бойка, Л. Густової, Ю. Карпова, І. Кондратенко, І. Сахна та С. Хватової.

Регентська справа є специфічною галуззю диригентського мистецтва. Принципи формування та функціонування церковного хору, його репертуар, особливості диригентської техніки на кліросі, комунікативна ситуація, що виникає в умовах «храмового дійства», суттєво відрізняються від умов, в яких працюють інші типи хорів. Це вносить значні корективи в технологію хормейстерської роботи, розроблену «світським» хоровим диригуванням. Професійна регентська діяльність, у порівнянні з хормейстерською, науково збагачена знанням з відповідних галузей богослов'я, регентської справи, церковної історії тощо. При цьому церковно-співацька практика залишається однією з найдоступніших форм хорового виконавства. Все це дозволяє визначити її у контексті хорової культури як особливий феномен, який посідає важливе місце у житті суспільства. Отже, постала необхідність виокремлення регентознавства як міждисциплінарного наукового напрямку гуманітарного знання, що зумовлено специфікою предмета дослідження і наявністю власної системи понять і термінів, методологічного апарату, специфічних методичних засад та емпіричної бази. Регентознавство має вирішити численні теоретичні, практичні, методичні та методологічні завдання, пов'язані з означеною галуззю хорової культури. Основним предметом наукового дослідження регентознавства є регентська діяльність, адже вся інша проблематика цього наукового напрямку так чи інакше перебуває у полі творчої діяльності регента.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відповідає комплексній темі науково-дослідної роботи Харківської державної академії культури «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти» (Державний реєстраційний номер 0109U000511) і науковому напрямку «Проблеми історії та теорії культури» кафедри культурології на період 2016-2020 рр., затвердженому рішенням ученої ради Харківської державної академії культури (протокол № 3 від 28.10.2016 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* – обґрунтувати концепцію регентської діяльності як системного явища православної хорової культури межі ХХ – ХХІ ст.

Реалізація мети досягається поетапним вирішенням таких *завдань*:

- визначити структуру, функції та систему богослужбової комунікації регентської діяльності;
- осмислити церковний хор як соціокультурну систему, виявити його системоутворюючі фактори та життєвий цикл у контексті соціокультурної динаміки;
- сформувати типологію церковних хорів;
- визначити функціональну структуру та виявити специфіку діяльності церковно-хорових колективів;
- охарактеризувати методологію регентської практичної роботи з церковним хором у специфічних аспектах;
- виокремити національно-культурні типи церковного співу в православному світі;
- проаналізувати основні типи культуротворчої регентської діяльності на прикладі персоналій регентів Дівни Любоєвич (Сербія), монахині Іуліанії (Білорусь), Ніни Старостіної (Китай), В'ячеслава Бойка, Ігоря Сахна, прот. Димитрія Болгарського, Олександра Тарасенка (Україна); дослідити стан регентської діяльності в Харківському регіоні;
- надати типологію сучасної регентської освіти;
- узагальнити сучасні тенденції у сфері церковно-хорового виконавства.

Об'єктом дослідження є хорова культура православної традиції.

Предмет дослідження – регентська діяльність як системне явище сучасної православної церковно-хорової культури.

Географічні межі дослідження збігаються з євразійською територією поширення канонічної православної Церкви, хронологічні охоплюють період від 80 – 90-х рр. ХХ ст. понині.

Практичні аспекти богослужбової діяльності регентів розглянуто у контексті традиції використання церковнослов'янських текстів, до якої належить автор, адже дослідження значною мірою спирається на рефлексивне осмислення власного регентського досвіду. За браком відповідної наукової літератури компетентний аналіз сучасного регентського служіння, яке здійснюється іншими мовами (болгарською, грецькою, сербською, українською, чеською та ін.), можливий лише з позицій носіїв традицій, що безпосередньо працюють з відповідними текстовими масивами, отже ця специфіка очікує на своїх дослідників.

Методи дослідження. Сучасна регентська діяльність є, водночас, і продовженням давньої традиції керування церковним співом, і специфічною формою диригентсько-хорової майстерності, і особливим різновидом церковного служіння. Функції сучасного регента охоплюють різні види діяльності: хорову педагогіку та виконавство, композиторську, наукову та місіонерську діяльність. Саме ця комплексність і зумовлює необхідність дослідження регентства як соціокультурного явища, що потребує опори на системно-наукову методологію та методи культурології.

Міждисциплінарний дискурс дослідження зумовлений специфікою його предмета. Отже, методологічну основу складають:

- культурологічний підхід як методологічна позиція, яка розкриває єдність аксіологічного, діяльнісного і творчого аспектів регентської діяльності як

системного явища сучасної православної культури, дозволяє при вирішенні наукової проблеми виділити в ній культурний зміст, а також надає певний методичний інструментарій (культурно-історичний, герменевтичний методи культурологічного аналізу тощо);

- комплекс мистецтвознавчих методів, спрямованих на визначення специфіки творчого процесу та результатів регентської діяльності у її мистецькому вимірі (контекстний, стильовий, структурний, семантичний, компаративний аналіз та ін.);
- системний підхід, який дозволив визначити структуру, функції, взаємозв'язки компонентів розглянутих систем під час комплексного дослідження таких явищ як православна церковно-хорова культура, церковний хор, регентська діяльність;
- синергетичний підхід у питаннях буття церковного хору як соціокультурної системи, в межах якої здійснюється регентська діяльність;
- аксіологічний підхід – для визначення духовного змісту, мети та спрямованості регентської діяльності, її внутрішніх інтенцій і цінностей, богослужбових та канонічних засад;
- антропологічний підхід у дослідженні застосований, перш за все, як інструмент пізнання церковно-співацької культури та її складової – регентської діяльності, «із середини», крізь розуміння значення конкретних особистостей регентів у загальному культурному процесові;
- семіотичний метод – для аналізу інтерпретаційної специфіки богослужбових піснеспівів (зокрема записаних у системах невменної нотації), а також розуміння знакової системи диригентських рухів;
- типологічний підхід, який дозволив проаналізувати та класифікувати певні явища й аспекти сучасної регентської діяльності за різними класифікаційними ознаками;
- функціональний підхід уможливив дослідження регентської діяльності в її прикладних різновидах та специфікаціях;
- дескриптивний метод має важливе значення в процесі науково-аналітичної фіксації отриманої інформації щодо діяльності та методів вокально-хорової роботи провідних діячів регентської справи.

Найефективнішим є дослідження регентської діяльності в момент її здійснення, чим зумовлене широке залучення емпіричних методів спостереження, порівняння, експерименту та моделювання. Музична сфера регентської діяльності досліджена традиційними для музикознавства аналітичними методами, зокрема хорознавчими (аналіз хорової фактури, вокально-хорової звучності, методики репетиційної роботи) та методами музичної інтерпретології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- здійснено комплексне дослідження сучасного стану регентської діяльності православної традиції як системного явища церковно-хорової культури, що дозволяє сформувати панорамне дескриптивне уявлення про неї, науково зафіксувати наявні тенденції та прогнозувати її подальший розвиток;
- обґрунтована доцільність конкретно-наукового виокремлення регентознавства як специфічного міждисциплінарного напрямку, якому притаманні концептуальні світоглядні ідеї, поняттєвий апарат, методи науково-дослідної та творчої роботи;

- визначена структура регентської діяльності, її механізми та різновиди в залежності від індивідуальних і колективних завдань;
- з позицій системно-діяльнісного підходу запропоновано визначення поняття «регентська діяльність» як духовно мотивованого творчого процесу, спрямованого на організацію, реалізацію, розвиток, збереження та поширення православного богослужбового співу через комплексне організаційне, методичне та творчо-психологічне лідерство в роботі православного церковно-хорового колективу;
- обґрунтовано типологію церковних хорів за провідною мотивацією регента та півчих (релігійна, гносеологічна, естетична, соціальна, матеріальна), доведено її вплив на зміст регентської діяльності;
- визначені геополітичні, демографічні, культурно-історичні детермінанти формування різних національно-культурних типів церковно-хорового співу в монотрадиційному та мультитрадиційному культурному середовищі;
- охарактеризовано роль у сучасній хоровій культурі православної традиції регентської діяльності Д. Любоєвич, монахині Іуліанії (Денисової), Н. Старостіної, І. Сахна, В. Бойка, прот. Димитрія Болгарського та О. Тарасенка;
- визначено кількісно-якісний, професійний та функціональний склад концертуючих церковних хорів Харкова;
- надана типологія сучасної регентської освіти, визначена специфіка професійної підготовки регентів у духовних та світських навчальних закладах (повна й екстернатна форми), літніх школах та майстер-класах, авторських приватних закладах;
- визначено поняття авторської школи в широкому сенсі як самоорганізованої системи творчих стосунків, результатом яких є забезпечення буття специфічного авторського досвіду однієї людини в діяльності іншої;
- введено до наукового обігу концепт «богослужбова комунікація» як вияв послідовної об'єктивації інтонованого змісту богослужіння у свідомості та діяльності всіх учасників богослужіння.

Удосконалено:

- наукові уявлення про хоровий колектив як колективну особистість з позицій синергійності діяльності.

Набули подальшого розвитку:

- уявлення про обертональний слух керівника й учасників хорового колективу;
- методика вокально-хорової роботи в умовах храмової акустики;
- тренінгові технології у навчанні майбутніх керівників хорових колективів.

Теоретичне та практичне значення наукових результатів полягає у виокремленні регентознавства як специфічного наукового напрямку гуманітарного знання, що дозволяє:

- інтенсифікувати дослідження регентської діяльності та її результатів у виконавському, педагогічному, композиторському, просвітницькому й інших аспектах;
- удосконалити вивчення богословських аспектів церковно-хорової культури;
- розширити можливості хорової регіоніки;

- надати теоретичне підґрунтя для вивчення персоналій сучасних діячів церковно-хорової культури православної традиції;
- удосконалити теорію та методику викладання хорового диригування з урахуванням регентської специфіки;
- сприяти застосуванню наукових положень і висновків дослідження в процесі викладання фахових дисциплін, які стосуються теорії, історії, методики та методології православного хорового співу.

Практичні результати роботи можуть бути основою для доповнення навчальних планів підготовки диригентів-хормейстерів з урахуванням додаткової спеціалізації керівника ансамблю старовинної хорової музики або регента церковного хору. Матеріали дослідження можна використовувати у практичній діяльності хорових диригентів, регентів, композиторів у сфері хорового виконавства православної традиції.

Апробація результатів дослідження проводилася на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях та читаннях: «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2010, 2012), «Міжнародні наукові читання пам'яті Л. С. Мухаринської» (Мінськ, 2013, 2014), «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (2012, 2013, 2014, 2015), «Традиції і сучасні стан культури і мистецтва» (Мінськ, Національна академія наук Білорусі, 2013), «Особистість митця в культурі» (Херсон, 2016), «Культурологія та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 2016), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2017), конференції до 25-річчя Харківського Архієрейського Собору 1992 року (Харків, 2017), «Актуальні питання богослов'я та історії Церкви» (Харків, 2017).

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедр теорії музики та фортепіано, культурології, міжкафедральному семінарі Харківської державної академії культури.

Матеріали дослідження використані в спецкурсах «Історія хорового мистецтва», «Хорове аранжування», «Диригентсько-хорова практика» (Харківська державна академія культури); в курсах «Історія церковного співу» та «Регентська справа» (Регентське відділення Харківської духовної семінарії).

За матеріалами дослідження знято документальний фільм «Єдиним серцем» (2014, режисери – Юлія Воскобойнікова та Сергій Багдасаров) про діяльність Свято-Єлисаветинського монастиря (Білорусь, м. Мінськ), який отримав Приз глядацьких симпатій на міжнародному фестивалі православного кіно «Покров» (м. Київ, 2015).

Методики організації екстернатних форм регентської освіти (підрозділ 6.1.) апробовано під час проведення першого циклу навчального курсу «Школа регентського мистецтва» (Харків, 16-18 жовтня 2017 р.), у якому взяли участь 156 слухачів з 15 міст України.

Публікації. Результати дисертації опубліковані в 36 публікаціях: монографія, 20 статей, серед яких 8 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 8 – у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – в іншому науковому виданні, 14 тез доповідей – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів (23 підрозділи), висновків, списку використаних джерел з 418 найменувань, з яких 24 – іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації складає 444 сторінки. Основний текст викладено на 362 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність розвитку обраної теми, окреслено ступінь її наукового опрацювання, сформульовано мету і завдання дослідження відповідно до його об'єкта та предмета, зазначено джерельну базу, наукову новизну та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації результатів і публікацій.

Розділ 1 «Регентознавство як специфічний міждисциплінарний напрям гуманітарного знання» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Поняттєвий апарат та структура регентознавства»* проаналізовано зміст основних спеціальних понять регентської діяльності й обґрунтовано доцільність розвитку регентознавства як специфічної міждисциплінарної галузі гуманітарного знання у зв'язку з актуалізацією в сучасній культурі регентської діяльності (особливо, на пострадянському просторі). Зазначено, що основні емпіричні, теоретичні, методичні та методологічні засади регентознавства базуються на комплексах знань та вмінь, пов'язаних з різними науковими дисциплінами. Володіння теорією в регентській справі передбачає наявність у регента базових знань та навичок з музичних та богословських дисциплін, які забезпечують богослужбову церковно-співацьку діяльність (богослужбовий устав, церковнослов'янська мова, теорія музики, гармонія, хорознавство, хорова література), особистісний духовний розвиток регента як члена церковного кліра (катехізис, основи літургійного богослов'я), організаційну сторону регентського служіння (церковний етикет), а деякі відповідають лише високому рівневі регентської майстерності (аранжування, акустика, теорія інтерпретації).

З'ясовано, що в регентській практиці відбувається суттєве зближення та взаємопроникнення богословських і музичних дисциплін. На методологічному рівні їхній симбіоз утворює специфічні комплекси, у яких досягнення музичної (і – вужче – хорової) майстерності безпосередньо пов'язане з богослужбовою специфікою. Зокрема під час дослідження історії регентської справи використано мистецтвознавчі методи дослідження, але стосовно специфічного предмета, який потребує і богословської позиції. Отже, методологія регентознавства, поєднуючи методи музичної галузі з емпіричним матеріалом та проблемним полем «співочого богослов'я», розшаровується на теоретичні та практичні трансдисциплінарні питання, які потребують специфічного регентознавчого підходу.

У підрозділі 1.2. *«Науковий статус досліджень регентської діяльності в контексті православної культури»* систематизовано наукові досягнення, які стосуються регентської діяльності. Визначено, що проблематика церковно-хорового мистецтва, безперечно, є «активною зоною» у сучасному мистецтвознавстві й привертає увагу багатьох дослідників.

З початку ХХ ст. більшість розвідок у цій галузі присвячені історії, теорії, філософії, богослов'ю православного співу та його хормейстерській складовій. Значний обсяг праць вийшли друком у СРСР, тому, фактично використовуючи напрацьований у богослужбовій практиці досвід, їхні автори акцентували увагу виключно на хормейстерській діяльності, ретельно оминаючи регентську специфіку або не менш ретельно маскували своє прагнення наукового пізнання богослужбової співочої традиції під історичні дослідження та роботу з рукописами.

Теоретичні й історичні питання церковно-хорової культури (як контекстуального поля регентської діяльності) розглянуті в працях І. Гарднера, В. Металова, Д. Розумовського, А. Преображенського, С. Смоленського, М. Успенського, пізніше історичні аспекти набули висвітлення в дослідженнях М. Бражнікова, Ю. Келдиша, С. Скрєбкова, Н. Герасимової-Персидської та ін.

Частково регентська діяльність розглянута в хорознавчих працях С. Смоленського, О. Кастальського, М. Даниліна, К. Ольхова, К. Пігрова, П. Чеснокова та ін. Окремі питання, які стосуються і диригентської, і регентської діяльності, висвітлено Б. Асаф'євим, М. Багриновським, В. Васильєвим, О. Єгоровим, С. Казачковим, І. Мусіним, К. Ольховим, К. Птицею, Б. Тепловим.

Окремі специфічні проблеми церковного співу, зокрема його канонічності, досліджені у працях С. Аверинцева, Н. Гуляницької, А. Ковальова, О. Лосєва, Ю. Лотмана, І. Сахна, В. Холопової; питання генези, трансформації, естетичного значення духовно-співацької культури – в розвідках Т. Мусаєва, О. Мещериної, семіотики одноголосних розспівів – у дисертації Ю. Денисенко.

Безпосередньо регентській справі були присвячені розробки небагатьох авторів: Л. Густової, Ю. Карпова, М. Ковіна, Є. Кустовського, Т. Корольової, М. Матвєєва, В. Перелешіної, С. Хватової; проблеми богослужбового репертуару досліджені в працях В. Бойка, Є. Дяченко, І. Корнишевої, О. Урванцевої (щодо типології творів церковно-хорового репертуару), Н. Давидової (в аспекті протиставлення традиційного розспіву та партесного стилю).

У дисертаційних дослідженнях останніх років, присвячених вивченню церковно-хорового мистецтва та його регентського аспекту, спостерігається стала тенденція до утворення міждисциплінарних зв'язків музикознавства з іншими галузями науки: філософією та культурологією (Ю. Денисенко, С. Осадча, Н. Цуканова, А. Шарипова), естетикою (Т. Грязнова, І. Корнишева, Е. Федосова), психологією (І. Овсянникова), педагогікою (С. Тараканов) та ін.

Доведено, що наявна наукова література з питань регентської діяльності представлена різноаспектно, але розосереджено. Вона становить досить міцний фундамент для досліджень цієї галузі, але потребує структуризації. Сучасна регентська практика свідчить про активний рух до теоретичного осмислення, яке може відбуватися лише за умов доручення до міждисциплінарного дискурсу, що потребує використання відповідної методології.

Підрозділ 1.3. «Методологія дослідження регентської діяльності: на міждисциплінарному перехресті» містить аналіз методології дослідження, яка вирізняється широким залученням різноманітних методів та засобів пізнання, не завжди типових для мистецтвознавства. Це свідчить про комплексний та міждисциплінарний характер дослідження, який проявляється як на етапі збору

теоретичної та фактологічно-емпіричної інформації, так і на етапі її опрацювання, обробки, систематизації та ін.

Доведено, що як основний трансдисциплінарний метод у дослідженні використаний культурологічний підхід, який забезпечує єдність усіх компонентів обраної методології та обґрунтовує вивчення регентської діяльності як явища культури. Аналіз культурного контексту регентської діяльності, її детермінант, змісту, структури, стильової спрямованості та ін. здійснено за допомогою мистецтвознавчих методів, зокрема, методами музикознавства. Системний підхід в його системно-діяльнісному різновиді дозволяє долучати до опрацювання питань регентської діяльності методи систематизації, класифікації, визначення зв'язків та характеристик різних її компонентів (морфологічний підхід), а також структурування та теоретичного моделювання досліджуваних явищ (логіко-структурний аналіз). Зміст регентської діяльності як комунікативної системи розкрито за допомогою антропологічного (особистісний рівень) та семіотичного (знакові системи фіксації піснеспівів та їх жестове втілення) підходів. Семантичне наповнення тексту, контексту та інтертексту богослужбових піснеспівів розглянуто за допомогою семіотичного підходу та герменевтики як тлумачення вербального, акустичного та пластичного компонентів богослужіння.

Зазначено, що важливе значення в дослідженні регентської діяльності мають емпіричні методи, які використані для отримання фактичного матеріалу за допомогою безпосереднього (концерти, репетиції, богослужіння) та віддаленого (аудіо-, відеозаписи) ознайомлення з творчістю колективів; опитування керівників та учасників хорів; особистої участі в репетиційному процесові, майстер-класах та ін.; вивчення документів та результатів діяльності.

Розділ 2 «Система регентської діяльності» складається з трьох підрозділів, послідовно розкриває теоретичну концепцію регентської діяльності як системи, її структуру та системні зв'язки. У контексті системного аналізу регентської діяльності опрацьовано її типологію, а також розглянуто такий специфічний аспект як регентська богослужбова комунікація.

Підрозділ 2.1. «Структура та системні зв'язки» послідовно розкриває морфологію регентської діяльності з позицій загальної теорії систем. Зазначено, що згідно з класифікацією вона є відкритою складною спеціалізованою соціокультурною системою, яка належить до кількох надсистем, пов'язана з ними окремими функціями, має їх специфічні ознаки та використовує спеціальні знання, притаманні цим надсистемам.

Констатовано, що диригентсько-виконавська діяльність є поліфункціональною, базується на поєднанні творчих і управлінських сторін, які, у свою чергу, розкриваються в організаційному, психологічному, педагогічному, виконавському та культуротворчому аспектах.

Регентську діяльність визначено як відкриту (здатну до взаємодії та взаємовпливу), соціальну (штучно організовану людиною) складну спеціалізовану систему. Відкритість її зумовлена необхідністю взаємодії з іншими системами (наприклад, системою музичної освіти, системою філармонічних закладів, різними організаційними системами), а також спільнотами композиторів, слухачів, критиків, тощо. Система регентської діяльності є складною, оскільки має такі визнані для

складних систем характеристики: ієрархічна будова, наявність неоднорідних компонентів, елементів і внутрішніх зв'язків, структурну різноманітність, виконує ряд функцій.

Виявлено, що регентська діяльність водночас має ознаки надсистеми диригентської діяльності і є підсистемою інших систем вищого порядку. Система регентування майже однаково пов'язана з музичною та богослужбовою надсистемами, належачи як підсистема до обох з них.

У підрозділі 2.2. «Типологія регентської діяльності» доведено, що типологія регентської діяльності базується, в першу чергу, на особистій мотивації регента та півчих, залежить від кадрових, матеріально-технічних та фінансових умов. Важливими етапами регентської діяльності, а також запорукою її успішності є точне цілепокладання, цілевиконання та рефлексія, яка дозволяє корегувати творчі та організаційні процеси.

Виокремлено індивідуальні та колективні види регентської діяльності. Індивідуальні, у свою чергу, поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні характеризуються певним обмеженням та специфікацією функцій, такими є обов'язки уставщика, псаломщика, регента обіходного хору та регента правого хору. Функції, які потребують використання додаткових індивідуальних системних знань та вмінь, належать до зовнішніх: регент-композитор, регент-аранжувальник, регент-розспівщик, регент-науковець, регент-медіафахівець. Колективні види діяльності зазвичай відбуваються в концертних, місіонерсько-просвітницьких та благодійних формах.

У підрозділі 2.3. «Система регентської богослужбової комунікації» проаналізовано специфіку передачі змістовної складової богослужіння в процесі регентської діяльності. Зазначено, що богослужбова комунікація забезпечує виконання основної функції регента, має циклічну форму і полягає в послідовній об'єктивації інтонованого змісту богослужіння у свідомості, і, відповідно, діяльності всіх його учасників.

Визначено, що в системі богослужбової комунікації регент уособлює дві іпостасі: реципієнта, котрий сприймає богослужбовий текст (зокрема музичний) та комуніканта, який транслює цей текст, надаючи йому творчого осмислення. Безпосереднім матеріалом регентської діяльності є розспіваний богослужбовий текст, а первісним комунікантом богослужбової системи – богослужбова традиція як колективна особистість (колектив авторів). Дешифрування (розкодування) тексту, яке здійснюється регентом, приводить до його об'єктивації у текстово-акустичній моделі піснеспіву, яку регент транслює півчим за допомогою декількох каналів: вербального (текстового), акустичного (музичного) та пластичного (диригентського, мануально-технічного).

Зазначено, що півчі церковного хору, як і регент, одночасно є і реципієнтами, і комунікантами. Вони безпосередньо сприймають текстову інформацію піснеспіву, а також виконавську модель, художні настанови та технічні вказівки, які їм транслює регент, творчо втілюючи їх у текстово-акустичному звучанні. Слухачі також є не лише реципієнтами в системі богослужбової комунікації – долучаючись до спільної молитви, вони стають і комунікантами, адже кінцева їхня мета – богоспількування, яке вони здійснюють у вербальному-емотивному полі, водночас спрямовуючи до Господа і текстовий, і емоційний зміст молитви. Отже, богослужбова комунікативна система

має замкнений циклічний характер. Священство, регент та півчі, разом з усіма учасниками спільної молитви, основується на богонатхненній богослужбовій традиції, спрямовують своє служіння Богові, який є «Альфа і Омега, початок і кінець» (Од. 1:8). Підносячи молитву до Бога, людина водночас здійснює і підйом до духовних вершин, і сходження у власне серце, адже «Царство Боже всередині вас є» (Лук. 17:20-21).

Розділ 3 «Сучасний церковний хор як соціокультурна система» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Творча діяльність та ідеаціональна соборність як фактори системоутворення в церковному хорі»* хор розглядається як соціокультурна система. Наявність спільних цінностей та мотивації сприяють виокремленню в хорі певної ієрархії, функціональних груп, сталих функцій кожного учасника й інших ознак системи, але головна ознака творчої системи – її синергійність, яка в церковному житті своєю серцевиною має соборність – одну з чотирьох головних властивостей Церкви як Тіла Христового. Визначено, що стосовно церковного життя соборність – це категорія ідеаціональної культури, яка разом з цілеспрямованістю творчої діяльності є фактором системоутворення в церковному хорі.

Обґрунтовано, що застосування системного підходу до церковно-хорового колективу дозволяє не лише аналізувати його внутрішні процеси та етапи буття (проектування, формування, навчання, стабілізація, криза тощо), але й прогнозувати подальший розвиток чи, навпаки, занепад та руйнацію, а також керувати цими процесами (наприклад, методом «керуваної кризи»).

У підрозділі 3.2. *«Типологія церковно-хорових колективів»* доведено, що спроби чітко визначити класифікаційні ознаки, за якими можливо розрізняти ті чи інші типи церковних хорів, натикаються на реалії живої практики. Створити типологію церковно-хорових колективів досить складно через численні фактори, що впливають на структуру, специфіку та функції колективу. Серед таких факторів: геополітичне розташування країни служіння; кількісний та якісний стан православної громади; тип духовного закладу, при якому служить хор; міське, сільське або столичне розташування місця служіння; національний статус хору (корінне населення, емігранти, нацменшини) та ін. Проте найточнішим класифікаційним фактором є провідна мотивація регента та півчих.

Виокремлено кілька основних мотивів перебування регентів та півчих у церковному хорі. За типом провідної мотивації визначено релігійно, гносеологічно, естетично, соціально та матеріально мотивовані колективи. З'ясовано, що через специфіку провідної мотивації та маркери колективної поведінки об'єктивується духовний стан хорового колективу.

У підрозділі 3.3. *«Організаційна специфіка діяльності церковно-хорового колективу»* проаналізовано специфіку роботи в церковно-хоровому колективі, яка зумовлена особливостями тижневого розкладу роботи, безперервністю творчовиконавського процесу під час богослужіння, високим відсотком контингенту півчих, зайнятих на інших посадах у світських закладах, а також відсутністю регламентованої дисциплінарної системи заохочень та покарань.

Визначено, що загалом специфіка богослужбового розкладу не сприяє підвищенню виконавського рівня півчих у зв'язку зі значною перевагою

богослужбового часу над репетиційним та великими перервами між репетиціями. При цьому безперервність виконавського процесу під час служби потребує додаткових навичок орієнтування в нотному матеріалі та богослужбовому Уставі. Значний вплив на колективну творчість має зайнятість співаків поза храмом. За результатами опитування понад 16% півчих «правих» (професійних) хорів – це викладачі музичних закладів, 11% – співробітники театральних та філармонічних професійних хорових колективів, 5% – керівники професійних та самодіяльних хорів, по 3% – відповідно співаки самодіяльних хорів та солісти музичних закладів, близько 60% – студенти музичних спеціальностей та лише 1-2% співаків церковних хорів не займаються світською музичною діяльністю.

Серед особливостей організації роботи на кліросі також визначено низький відсоток регентів, які застосовують розспівки (менше 5%), та високий відсоток клірошан, які у своїй діяльності використовують комп'ютерні технології (понад 73%).

У підрозділі 3.4. «Функціональна структура церковного хору» зазначено, що характеристики церковно-хорового колективу мають певні константні особливості:

- діяльність та функції церковного хору полягають у забезпеченні вокально-молитовної складової богослужіння, усі інші цілі можуть мати лише додаткове значення;
- діяльність церковного колективу відбувається чітко в межах конфесійної належності, навіть, якщо періодично, ситуативно або перманентно вона набуває певної секулярності;
- церковний хор має просту ієрархічну структуру (настоятель – регент – півчі), не передбачає внутрішньої підпорядкованості; усі організаційні, кадрові, а іноді і репертуарні рішення приймаються з благословення настоятеля (ступінь взаємодії визначається його можливостями та бажанням керувати кліросними процесами в храмі);
- відносини управління і підпорядкування в церковному хорі зумовлені практично абсолютною синхронністю виконання завдань, найважливішими факторами досягнення якої є підпорядкування всіх одному, емоційне й інтуїтивне відчуття дій колег та уважне ставлення до перебігу загального творчого процесу; найвищим результатом буття хористів у такому творчому процесі є результуюча синергія, що виявляється в перевищенні хором суми можливостей його учасників.

У підрозділі детально проаналізовано функціональні ролі півчих, котрі вони виконують у хоровому колективі: «лідер», «контр-лідер», «диспетчер», «універсал», «соліст», «імпровізатор», а також базові й тембральні типи. Розуміння регентом важливості такої функціональної класифікації дозволяє якісно формувати склад колективу та підтримувати його ефективну діяльність.

Розділ 4 «Виконавська специфіка регентської роботи з церковним хором» містить чотири підрозділи, присвячені виконавським аспектам регентської діяльності. Значну увагу приділено таким маловивченим явищам, як формування богослужбового репертуару, обертональний слух регента і півчих, робота з дикційним комплексом в умовах храмової акустики та специфіка інтерпретації богослужбових піснеспівів.

У підрозділі 4.1. «Регентська репертуарна політика» з'ясовано, що основними критеріями визначення репертуару є: відповідність можливостям хору; благословення священства, що служить у конкретному храмі; темпова відповідність піснеспівів

священнодійству; особисті стильові прихильності регента; бажання хористів. Регламентованість церковно-хорового репертуару структурою, змістом та темпоритмом богослужіння висуває високі вимоги до роботи регента.

Наявність певних факторів формування репертуару, таких як нестабільність хорового складу, необхідність урахування специфіки богослужіння, дотримання церковно-співацьких традицій, збереження ментальної та естетичної єдності як зі служителами вівтаря, так і з парафіянами-слухачами потребують ретельної роботи як над формуванням репертуару взагалі, так і його ситуативної «режисури» на конкретному богослужінні. Головним критерієм вибору репертуару має залишатися текстова-музична відповідність за умови стриманості емоційного вираження змісту богослужіння.

Підрозділ 4.2. «Психоакустика обертонального слуху в регентській діяльності» містить аналіз інформації щодо керованості обертонового ряду вокальних голосів, яка потребує певних змін у підході до хорового унісону.

Результати експериментів науковців-акустиків свідчать, що хоровий унісон може вибудовуватися співаками з точністю в 1 герц. Важливим фактом, який слід осмислити в хоровій практиці, є виявлена акустиками спроможність людини керувати обертонами звучання свого голосу. Отже, півчий може стежити не лише за унісоном основного тону, але й за наявністю чи відсутністю обертової фальші, яка виникає у тих випадках, коли основний тон звучить в унісон, проте частотне «биття» виникає між близькими обертонами голосів, створюючи неприємні призвуки в хоровому тембрі, які, втім, не усвідомлюються безпосередньо як фальш. Подібні призвуки набувають особливого значення в храмовій акустиці, оскільки вона суттєво посилює саме обертони.

Констатовано, що розвиток обертонального слуху потребує спеціальних програм підготовки хоровиків узагалі, і регентів зокрема, з урахуванням вищезазначених питань.

У підрозділі 4.3. «Дикційний комплекс у православному церковному співі» досліджено питання специфіки дикційної роботи на кліросі. Визначено, що в сучасній науці дикційний комплекс розглядається як такий, що поєднує питання дикції (артикуляції), орфоєпії голосних і приголосних звуків, правильного наголосу в слові, а також логічного наголосу у фразах і реченнях. Зазначено, що в усіх цих аспектах православна церковна музика має певну специфіку.

У церковному співі особливе значення надається текстові, який слухач має сприйняти однозначно з першого разу. Цьому зазвичай перешкоджає: іншомовність тексту; використання в богослужінні авторських піснеспівів, які містять логічні, смислові або структурні протиріччя між текстом та музикою; можлива вокально-хорова непрофесійність співаків; наявність додаткових «звукових шарів» (паралельного читання молитов у вівтарі або на іншому кліросі, шумів); храмова акустика з великими коливаннями звука, його підсиленням та значним звуковим «шлейфом», коли наступний звук накладається на подовжений акустикою попередній, або відсутність хорової акустики; використання неправильної технології звукового підсилення (якщо воно є).

У підрозділі визначено ефективні методики роботи з дикційним комплексом видатних регентів сучасності: метод «огласовки», сонорно подовжені приголосні,

вокальний перенос, використання «ієрархії» приголосних як у межах однієї партії, так і в межах всієї партитури.

Важливими є проблеми інтерпретування богослужбових піснеспівів, розглянуті в *підрозділі 4.4. «Специфіка інтерпретації богослужбових творів»*. Оскільки ця тема достатньо розроблена, у дисертації розглянуто лише малодосліджені її аспекти, зокрема питання еталонного звучання класичного духовного концерту й інтерпретування розспіву.

На прикладі творів Д. Бортнянського показано, що подібні зразки хорової музики, які з плином часу набули нового камертона, темпів та були передані жіночим голосам з іншою «вокальною механікою», стали звучати з іншим тембровим забарвленням та напруженістю, тобто взагалі звучати інакше, що значною мірою спровокувало їх темброву «секулярність». Проте особистість Д. Бортнянського та його церковна діяльність засвідчують неможливість авторської акцентуації «секулярних засад», тому важливим є обережне ставлення до подібних творів, особливо в богослужбовому виконанні. Для наближення до авторської тембрової концепції варто або використовувати мішаний склад чоловічого типу (чоловіки + хор хлопчиків), або цілеспрямовано працювати з жіночими партіями над досягненням специфічного фальцетного звучання, яке забезпечить м'який, багатий обертонами, негучний тембр у високій теситурі при збереженні гнучкості та рухливості вокалізації. Така методика тембрового інтерпретування відповідатиме вокальній манері церковного співу Придворної співацької капели та матиме культурозберігаюче значення.

Розглянуті в підрозділі види інтерпретації древніх розспівів мають одну загальну властивість: вони можуть бути повноцінно виконані лише з урахуванням усіх внутрішніх закономірностей – багатшарового і багатофункціонального тексту, а також контексту – умов виконання. Незнання текстових особливостей такого піснеспіву, усіх його графічних, звукових, структурних, словесних та інших компонентів унеможливує точне розуміння смислу, а, отже – адекватну інтерпретацію. Неувага до контексту віровчительного, догматичного, богослужбового, концертного та ін. – до втрати чи підміни функцій піснеспіву, появи інтерпретацій, що «випадають» з контексту, дисонують із ним. І в тому, і в іншому разі певною мірою втрачається смислова та художня цінність розспіву.

Розділ 5 «Культуротворча діяльність православних регентів на межі ХХ-ХХІ ст.» складається з шести підрозділів.

У *підрозділі 5.1. «Національно-культурні типи православного церковного співу»* визначено взаємозв'язки між регентською діяльністю та національною співочою традицією, що встановилися через різні історико-культурні, соціальні та геополітичні умови.

Загальний огляд національних церковно-співочих традицій таких країн як Греція, Болгарія, Македонія, Молдова, Румунія, Сербія, Чорногорія, Грузія, Абхазія, Південна Осетія, Росія, Україна, Білорусь, Китай, Японія, а також діаспоральних співацьких традицій Америки, Середньої Азії, Австралії, країн Західної Європи свідчить, що:

- церковно-співацькі традиції країн з масивною наявністю православних умовно поділяються на дві групи – монотрадиційні та мультитрадиційні; монотрадиційні властиві країнам з багатоміліонною історією православ'я, мультитрадиційні –

багатонаціональним країнам або країнам з історично зумовленим «вторгненням» іншої культури, як це було у Росії в результаті посилення контактів з Європою, при цьому монотрадиційні співацькі культури є закритими системами, а мультитрадиційні – відкритими;

- географічно наймасштабнішим є поширення в православному світі візантійського розспіву і російського церковного багатоголосся, як у його обіходному вигляді, так і в композиторській спадщині;
- у монотрадиційних системах регент перебуває в заданих культурних умовах, маючи можливість розвиватися лише в межах традиції, а в умовах мультитрадиційних культур рішення про те, яких традицій дотримувати або в яких пропорціях їх поєднувати, приймає саме регент.

З'ясовано, що рушійною силою збереження і розвитку церковно-співацької традиції є особистість регента. Цей факт підтверджує не лише необхідність вивчення процесів його взаємодії з культурним контекстом, але й формування методологічної стратегії професійної підготовки регентів з урахуванням виявленої особливості.

Підрозділ 5.2. «Композиторська та педагогічна діяльність монахині Іуліанії (Денисової)» містить аналіз композиторської та педагогічної діяльності мінського регента, відомого далеко за межами Білорусі.

Визначено, що творчість монахині Іуліанії Денисової відкриває в сучасній церковній музиці той самий серединний шлях, який уможлиблює, не віддаляючись від розспіву як «богослов'я у звуках», сформувати нову інтонаційну концепцію богослужбової хорової практики на основі багатоголосся. Такий підхід у сучасній церковній культурі є надто важливим, оскільки, з одного боку, дозволяє зробити піснеспіви максимально близькими для сучасної людини, вихованої в багатоголосному звуковому середовищі, а з іншого – зберігає суть православної співочої традиції, її богословське й інтонаційно-семантичне ядро. Крім того, мовний тип асиметричної ритміки сприяє підтримці не лише співочої, а й регентської богослужбової традиції, яка базується не на принципах класичного диригування, а на принципах хейрономії. Основою більшості творів є розспів або стилізація розспіву. Ритміка творів будується на вільній пульсації звичайного мовлення, яка властива і розспіву зокрема. Звуковисотний обсяг мелодики суттєво скорочується, що також наближає її до стилістики вокально озвученої мови. Остаточо стверджує мовну розспівність тяжіння теситури, в якій звучить тема розспіву, до мовного діапазону. Всі ці фактори доводять, що напрям, обраний композитором, відповідає церковно-співацькому канону.

У *підрозділі 5.3. «Творчий метод регента Дівни Любоєвич (Сербія)»* проаналізовано засоби роботи відомої співачки з хором.

На основі аналізу виконавської практики регента Дівни Любоєвич з'ясовано, що її творчий метод є у конструктивному сенсі компілятивним. Він увібрав і розспівні обіходні традиції православної Церкви з їх псалмодійною специфікою, і вокальну мелізматіку, що походить з візантійської традиції, і суто сербську фонетичну природу. Її власна вокальна манера поєднує властивості монастирської традиції Сербії (мовна природа тембру) з давньоруськими техніками (огласовка, виспівування приголосних) та індивідуальним відчуттям поняття «ревна молитва», яке виражається через експресивне подання музичного матеріалу з домінуванням тексту. Художні орієнтири

Дівни полягають у створенні єдиного, абсолютно синхронного звучання хору за умов збереження пластичності, гнучкості та мовної свободи, притаманних індивідуальному молитовному висловлюванню. Саме цей синтез сприяє формуванню неповторного диригентського і співацького стилю Дівни Любоєвич та її хору «Мелоді».

У підрозділі 5.4. «*Новаційна діяльність регента Ніни Старостіної (Китай)*» досліджено унікальний досвід цілеспрямованого створення православної церковно-хорової традиції в Китаї.

Сучасна китайська православна аудиторія – це переважно ті, хто говорить і мислить китайською. Звідси – принципово місіонерське спрямування всієї діяльності православного кліру. Шлях, запропонований Ніною Старостіною, є принципово новим – свідоме «штучне» створення мелодійної традиції, тобто суто культуротворча дія. У творчому методі Ніни Старостіної ієрогліф разом із семантикою набувають мелодичної розшифровки, формуючи мелодію.

Чотириголосний варіант Літургії Ніни Старостіної (існує і спрощений, одноголосний) гармонізований у межах натуральних ладів. Поєднання слов'янської та китайської культури тут відбулося на різних рівнях – як богословсько-семантичному, так і музично-інтонаційному. Піснеспіви китайської Літургії регента Ніни Старостіної, незважаючи на походження від слов'янського обіходу, мають суттєві відмінності, починаючи з національно-мелодійної основи і закінчуючи характером піснеспівів загалом. Слов'янська традиція містить певні семантичні й темпоритмові особливості багатьох піснеспівів. Наприклад, антифони – це переважно активні піснеспіви з вираженою моторикою музичного руху. Такий характер зберігається і в давньому розспіві, і в гармонізаціях, і в авторських піснеспівах. У цьому сенсі Літургія Ніни Старостіної радше відповідає китайській орієнтальній ментальності, адже всі піснеспіви є спокійними, споглядальними. Незважаючи на це, Літургія в цілому явно наслідує православну традицію, гармонійно поєднуючи її з національною специфікою.

У підрозділі 5.5. «*Науково-реставраційна та педагогічна діяльність українських регентів на межі ХХ-ХХІ ст.*» висвітлюються шляхи формування означених видів регентської діяльності на прикладі чотирьох представників одного покоління, які приблизно одночасно (на межі 80-90х рр.) почали керувати церковно-хоровими колективами: регент Озерянського храму м. Харків В'ячеслав Бойко, регент Трьохсвятительського храму м. Харків Ігор Сахно, регент Іонинського монастиря м. Київ протоієрей Димитрій Болгарський та регент Архієрейського хору «Воскресіння» Свято-Воскресенського кафедрального собору м. Рівне Олександр Тарасенко. Нині всі вони є викладачами вищих закладів музичної освіти, мають наукові ступені, вчені та почесні звання.

В. Бойко був одним з перших регентів, котрі на початку 1990-х рр. створили високопрофесійні церковні хори, які були визнані не лише в Україні, але й у зарубіжжі. Його діяльність має провідне значення у відродженні традицій та репертуару Синодальної школи на Харківщині, а наукові погляди щодо церковного співу значно впливають на формування співацького еталону в жанрах духовної хорової музики.

Під керуванням прот. Димитрія Болгарського вперше в історії світської освіти України підготовлено та відкрито нову спеціалізацію «регент церковного хору» (Інститут мистецтв НПУ ім. М. П. Драгоманова). Його наукові дослідження

становлять міцне підґрунтя для роботи регентів. На особливу увагу заслуговують знані серед кліросних півчих та регентів нотні збірники під його редакцією, унікальною особливістю яких є наявність авторських богословських пояснень до піснеспівів.

Ігор Сахно – виконавець та апологет традиційних православних розспівів – належить до школи всесвітньо відомого грецького протопсалта Лікурґа Ангелопуло. Наукова діяльність І. Сахна зосереджена на традиції візантійського богослужбового співу, яка безперервно розвивається та реалізується в сучасному церковному житті. Особливою заслугою І. Сахна є те, що свого часу створені ним рукописні збірки одноголосних піснеспівів візантійського, знаменного, грузинського розспівів повернули ці традиції широкому кліросному загалу. Він також веде активну просвітницьку роботу.

Найважливішим внеском регента, диригента-хормейстера, педагога, активного музично-громадського діяча О. Тарасенка в розвиток регентської справи в Україні є утримання тембрового еталону церковно-хорового співу в традиціях західних регіонів країни, яким притаманний великий діапазон голосів, особливе темброве багатство, м'якість звучання та делікатний стиль супроводу богослужіння. У цьому, безперечно, виявляються традиції регентської школи І. Савика та М. Литвиненка, спадкоємцем якої є О. Тарасенко і яку він розвиває не лише в межах своєї регентської діяльності на чолі Архієрейського хору «Fresco Sonore» Спасо-Преображенського собору в Києві, але й завдяки виконавській та педагогічній діяльності (О. Тарасенко – хормейстер Національної опери України та доцент Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського). Він є творчим керівником таких проектів як хоровий фестиваль «Пентікостія» та «Літня Хорова Академія», спрямованих на розвиток духовного співу в Україні.

У підрозділі 5.6. «Суспільно-просвітницька діяльність концертуючих регентів Харкова» розкрито зміст творчої роботи керівників церковних хорів Харкова, котрі належать до «нової генерації» регентів, чия професійна активність почалася, переважно, у ХХІ ст. Одночасно матеріал підрозділу є прикладом регіональної аналітики. Доведено, що:

- більшість колективів створені або відновлені в період з 1998 до 2005 рр., що пов'язано з відкриттям або відновленням роботи храмів;
- зі зміною регента, зазвичай, змінюється творча концепція колективу – репертуар, принципи та «джерела» поповнення штату тощо;
- більшість керівників вищеназваних хорів на момент початку своєї регентської діяльності були віком від 23 до 28 років (за окремими винятками), що навіть у середині ХХ ст. неможливо було б уявити як загальну тенденцію;
- кількість співаків у більшості колективів, що розглядаються, складає 12 – 16 осіб;
- чисельність співаків з вищою музичною освітою у складі концертуючих церковних хорів Харкова переважно становить 63–80%; у середньому лише третина контингенту – це випускники вищої школи хорової спеціалізації;
- за віковим критерієм переважна більшість хористів – люди до 35 років.

За ознакою функціональної класифікації півчих, яка фіксує наявність декількох професійних амплуа співаків, у церковних хорах значний відсоток становлять фахівці, спроможні співати не в одній, а декількох партіях (універсали), а також фахівці, котрі

набули навичок регента, знають устав, здатні співати будь-яку партію (диспетчери). Наявність цілеспрямовано набраних солістів майже не фіксується.

Розділ 6 «Сучасна регентська освіта та її перспективи» містить результати аналізу сучасної регентської освіти, її типологію та новітні методи професійної підготовки майбутніх регентів. Також у ньому висвітлено досвід освітньої програми перекваліфікаційного типу, що практикується у Харківській духовній семінарії.

У підрозділі 6.1. *«Типологія регентської освіти»* констатовано наявність тенденції до зближення духовної та світської освіти в галузі хорової музики, що історично характерно для країн колишнього СРСР. Саме тут у дореволюційний період поєднання професійної хорової освіти з духовною регентською було максимальним. Подолання дистанції між професійною освітою та Церквою виявилось в можливості залучати фахівців-богословів для навчання хормейстерів у державних закладах, розширюючи їх кваліфікацію у сфері церковно-співацької традиції, а також долучати світських професіоналів до підготовки регентів у семінаріях, регентських школах тощо. Означений процес перебуває в стадії становлення і потребує значних зусиль для розробки ефективної стратегії розвитку співпраці світських та духовних закладів, пошуку нових форм взаємодії, формування навчальних планів, розробки й апробації навчальних програм.

Визначено, що в сучасній православній церковно-хоровій культурі налічується чотири основні типи регентської освіти – авторська школа, відділення духовного навчального закладу, спеціалізація у світському ЗВО, а також поки що унікальна, але перспективна форма творчого інтенсива. Кожен тип має певну специфіку та підтипи, які мають стати предметом подальших досліджень та практичних розробок.

У підрозділі 6.2. *«Організація музично-професійної підготовки регентів у духовних навчальних закладах»* на прикладі Харківської духовної семінарії запропонована методика формування навчального процесу перекваліфікаційного типу. Специфіка цієї новації полягає в поєднанні наявної в претендентів на навчання на регентському відділенні базової музично-професійної освіти та конкретної регентської специфіки, яка міститься у богословському комплексі дисциплін та дисциплінах власне регентознавчого напрямку. Доведено, що така форма навчання є ефективнішою у порівнянні зі звичайними регентськими класами (оскільки вони не можуть конкурувати з музичними навчальними закладами в питаннях викладання спец. дисциплін) та світськими навчальними закладами, які, зазвичай, не надають потрібних знань щодо богослужбових засад регентування і, що найважливіше, не пропонують відповідної практики.

У підрозділі 6.3. *«Сучасні тренінгові технології в регентській освіті»* надані рекомендації щодо впровадження в навчальний процес диригентсько-хорового циклу дисциплін спеціальних тренінгів, які допомагають відпрацювати важливі для майбутнього регента особистісні (оперативність мислення, психологічну стійкість до ліміту часу, професійну впевненість), а також специфічні регентські якості (показ читка, об'єднання його в синтагми та фрази; випереджальний показ, показ асиметричних конструкцій тощо).

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше здійснене комплексне культурологічне дослідження регентської діяльності в контексті сучасної православної хорової культури, яке вможливило сформулювати цілісне уявлення щодо її значення, структури та стану. Використання міждисциплінарної методології, систематизація та узагальнення досвіду регентів і півчних різних країн православного світу дозволили розробити концепцію сучасної регентської діяльності та дійти певних наукових висновків.

1. Регентська діяльність православної традиції є важливим чинником сучасної православної культури, адже:

- безпосередньо пов'язана з духовно-ціннісним змістом культури;
- здійснюється в богослужбовому, соціальному, мистецькому, науковому, педагогічному аспектах життя не лише православної спільноти, але й усього суспільства;
- є одним з інструментів взаємодії Церкви із соціумом (благодійна, просвітницька, концертна діяльність);
- у православних країнах має потужний вплив на світську хорову культуру через особистості регентів, які поєднують свою церковну діяльність з науковою, педагогічною, композиторською та виконавською діяльністю у світських закладах.

2. Регентська діяльність є відкритою складною спеціалізованою соціокультурною системою, яка водночас належить до кількох надсистем: системи релігійного світогляду, системи церковного мистецтва, системи місіонерської церковної діяльності, системи хорового диригування, музично-педагогічної системи тощо. Така специфіка внеможливіє дослідження регентської діяльності засобами однієї наукової галузі, про що свідчить недостатній стан її вивчення. У зв'язку із цим запропоновано виокремити регентознавство як специфічний міждисциплінарний науковий напрям гуманітарного знання, який за допомогою культурологічного підходу дозволить подолати відстань між релігійними та музичними аспектами дослідження регентської діяльності.

3. Виявлено, що з позицій системно-діяльнісного підходу регентська діяльність – це духовно мотивований творчий процес використання комплексу специфічної обдарованості, знань, умінь і навичок для організації, реалізації, розвитку, збереження та поширення православного богослужбового співу.

Запропоновано типологію регентської діяльності та констатовано: вона може бути спрямована як усередину колективу (службово-координуючі, редакторські й адміністративні функції), так і назовні (концертно-виконавські, просвітницькі, дослідницькі, місіонерські, благодійні, педагогічні функції), має внутрішні (уставщик, псаломщик, регент обіходного хору, регент правого хору) та зовнішні специфікації (регент-композитор, регент-аранжувальник, регент-розспівник, регент-науковець, регент-медіафахівець).

4. Визначено, що богослужбова діяльність регента залучає його до специфічної комунікаційної системи, комунікантами якої є богослужбова традиція (як колектив авторів), регент, хоровий колектив, слухачі, парафіяни та Божественний Логос (як джерело і кінцева мета комунікації). Доведено, що всі учасники

комунікації є водночас і комунікантами, і реципієнтами для інших учасників комунікаційної системи, а комунікатом – молитовний зміст богослужіння, об'єктивований через вербальні, акустичні, візуально-пластичні та емотивні втілення синергійного переживання молитовних музично інтонованих текстів.

5. Церковний хор – соціокультурна система, головними системоутворюючими факторами якої є колективна творча діяльність та соборність в її ідеаціональній проекції. Формування системи із соціокультурного середовища, яким первісно є новоутворений хор, відбувається в разі цілеспрямованої культуротворчої або культурозберігаючої діяльності колективу та відповідних регентських зусиль щодо структурування хору, визначення функцій усіх учасників та цілепокладання. Доведено, що церковний хор як система може розвиватися лінійно або циклічно. Регенти іноді використовують методику створення «керованої кризи» з метою планової реструктуризації хору та запобігання його руйнації.

6. Доведено, що головні якості церковного хору визначає провідна мотивація, за якою виокремлюються матеріально, соціально, естетично, гносеологічно та релігійно мотивовані колективи. Констатовано, що стан їхньої колективної оцерковленості та духовності об'єктивується через маркери колективної поведінки.

7. Проаналізовано функції півчих у церковному хорі, визначено сталі функціональні ролі: «лідер», «контр-лідер», «диспетчер», «універсал», «соліст», «імпровізатор» та ін. Завдяки опитуванням регентів підтверджено їхнє поширення, уточнені особливості та кількісні показники в колективах. Визначено, що врахування функціональних спеціалізацій півчих дозволяє регентові підвищити ефективність комплектування церковного хору, поліпшити його виконавські характеристики, підвищити стабільність та універсальність.

8. Розширено уявлення щодо методики практичної регентської роботи з хором у таких малодосліджених аспектах як психоакустика обертонального слуху, специфіка церковнослов'янської лексики й орфоєпії, а також інтерпретації богослужбових піснеспівів.

Охарактеризовано обертональний слух, визначено його роль у формуванні композиторської та виконавської моделей хорового твору. Підкреслено, що в храмових акустичних умовах музичні призвуки – обертони і унтертони, – мають надзвичайно важливе значення завдяки значному посиленню їх акустиккою, що принципово впливає на естетичні аспекти хорового звучання. Цей факт актуалізує необхідність переглянути програми підготовки регентів та хорових диригентів, долучивши до них методики розвитку обертонального слуху.

Виявлено, що акустика також є важливим чинником тексту до слухачів. Надано практичні рекомендації щодо логіко-конструктивної побудови речень, а також удосконалення техніки вимови приголосних у різних акустичних умовах.

У контексті інтерпретаційних питань у дисертації наголошено: під час виконання авторських творів у жанрі класичного духовного концерту регент має зважати на їх історичний базис (іншу виконавську манеру, склад хористів, підвищення камертона та ін.), а під час інтерпретування розспіву – семантику його невменного запису, яка має важливе значення для правильного розуміння змісту піснеспіву.

9. На основі аналізу досвіду православних регентів різних країн світу визначено монотрадиційні та мультитрадиційні національно-культурні типи православного церковного співу. Монотрадиційні (Грузія, Абхазія, Греція, Ліван) є закритими системами, спрямованими на збереження та розвиток однієї традиції. Мультитрадиційні (Росія, Україна, Білорусь, Болгарія, Сербія, країни Прибалтики) – це відкриті системи, які можуть змінювати вектор розвитку залежно від регентської репертуарної політики і є активно культуротворчими. Водночас існує небезпека щодо виходу за межі православного богослужбово-співацького канону. На особливому положенні знаходяться діаспоральні церковні колективи. З'ясовано, що зазвичай вони локально наслідують традицію, носієм якої є регент.

10. Проаналізовано персоналії яскравих представників регентської справи межі ХХ-ХХІ ст. переконливо доводять, що сучасна православна регентська діяльність має такі культуротворчі результати:

- трансформація закритої системи регентської діяльності в систему відкритого типу;
- посилення впливу регентів на розвиток сучасної церковно-співацької культури та хорової культури взагалі;
- відновлення поєднання регентської діяльності із системою світської хорової освіти, розвиток науково-педагогічної регентської діяльності (В. Бойко, І. Сахно, прот. Дмитрій Болгарський, О. Тарасенко та ін.), загальна професіоналізація регентської справи (статистично підтверджено дослідженнями церковних хорів Харкова);
- формування нових типів регентської діяльності: композиторсько-культуротворчого (Ніна Старостіна) та науково-реставраційного (І. Сахно, прот. Дмитрій Болгарський);
- опанування нових засобів гармонізації (фактуризації) розспіву, відродження жанру духовного вірша (мон. Іуліанія (Денисова));
- міжкультурна відкритість, колажність репертуару (Дівна Любоєвич).

11. У сучасній православній церковно-хоровій культурі зафіксовано чотири основні типи регентської освіти: авторська школа, відділення духовного навчального закладу, спеціалізація у світському ЗВО, а також екстернатна форма (інтенсив). Виявлено, що в більшості країн далекого зарубіжжя регентська освіта представлена майже виключно авторськими школами, оскільки особистість регента-викладача є головним фактором виховання досвідчених, грамотних та віруючих фахівців. Визначено, що провідна тенденція у підготовці регентів на пострадянському просторі – це зближення духовної та світської освіти в галузі хорової музики.

Перспективи подальшого дослідження мають кілька напрямів:

- культурологічний, зумовлений необхідністю дослідження сучасної церковно-хорової культури у світі та ролі регентів у культуротворчому процесі, а також православної хорової культури кінця ХХ – початку ХХІ ст. в контексті наукової регіоніки;
- мистецтвознавчий, присвячений творчості сучасних церковних хорів, персоналіям видатних регентів України і світу;
- музикознавчий, спрямований на вдосконалення знань щодо композиторських, хормейстерських, наукових аспектів діяльності видатних регентів сучасності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Воскобойнікова Ю. Регентська діяльність у сучасній православній культурі : монографія / Ю. Воскобойнікова. – Харків : «Водний спектр Джі-Ем-Пі», 2016. – 307 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Воскобойнікова Ю. Типологія критеріїв адекватності виконавської інтерпретації // *Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури.* Харків : ХДАК, 2011. Вип. 35. С. 254–262.
3. Воскобойнікова Ю. Принципи богослужбового співу Святкового хору Свято-Єлисаветинського монастиря (м. Мінськ, Білорусь) // *Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури.* Харків, 2014. Вип. 45. С. 282–290.
4. Воскобойнікова Ю. Дикційний комплекс в церковному хорі: сучасні регентські підходи // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка : Мистецтвознавство.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. №1 (вип. 33). С. 74–82.
5. Воскобойнікова Ю. Регентська діяльність у системно-діяльнісному вимірі // *Аркадія: мистецтвознавчий та культурологічний журнал.* Херсон: Грінь Д. С., 2015. №42 (1). С. 76–80.
6. Воскобойнікова Ю. Типологія церковних хорових колективів // *Аркадія: мистецтвознавчий та культурологічний журнал.* Херсон: Грінь Д. С., 2015. №45 (4) С. 68–75.
7. Воскобойнікова Ю. Функціональна структура церковного хору // *Аркадія: мистецтвознавчий та культурологічний журнал.* Херсон: Грінь Д. С., 2016. №46 (1) С. 178–184.
8. Воскобойнікова Ю. Інтерпретація творів Д. Бортнянського: тембровий аспект // *Вісник КНУКіМ: зб. наук. пр. / Київський національний університет культури і мистецтв.* Київ: Видав. центр КНУКіМ, 2015. Вип. 33. С. 46–51.
9. Воскобойнікова Ю. Літургія у китайських тонах: культуротворчий експеримент регента Ніни Старостіної // *Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури.* Харків, 2016. Вип. 53. С. 116–126.

Статті в періодичних виданнях інших держав

та наукових фахових виданнях України,

які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

10. Воскобойнікова Ю. Летняя школа Академии православной музыки – культурный феномен в современном регентском образовании // *Пытання мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі.* Вып. 20 / *Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка.* Мінск : Права і эканоміка, 2016. С. 161–167.
11. Воскобойнікова Ю. Национально-культурные особенности современного церковного пения православной традиции // *Исторические, философские,*

- политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. № 7 (69) С. 37–41.
12. Воскобойникова Ю. О хоровом творчестве монахини Иулиании (Денисовой) в контексте современной церковно-певческой культуры // *Весті БДАМ : наукова-тзарэтычны часопіс*. Мінск : БДАМ, 2013. № 22. С. 99–106.
 13. Воскобойникова Ю. Регентское образование переквалификационного типа: опыт Харьковской духовной семинарии // *Наука. Искусство. Культура*. Белгород: Издательско-полиграфический комплекс БГИИК, 2016. Вып. 2 (10). С. 120–131.
 14. Воскобойникова Ю. Використання групових тренінгів у підготовці майбутніх диригентів // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2011. № 10. С. 143–147.
 15. Воскобойникова Ю. Інтерпретація одноголосних піснеспівів: комплексний підхід // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2015. №2. С. 104–109.
 16. Воскобойникова Ю. Науково-реставраційна та педагогічна діяльність українських регентів В'ячеслава Бойка, Ігоря Сахна та протоієрея Димитрія Болгарського // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка : Мистецтвознавство*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. № 2 (вип. 35). С. 169–177.
 17. Воскобойникова Ю. Провідні церковно-хорові колективи Харківщини // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка : Мистецтвознавство*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. № 1 (вип. 34). С. 63–74.
 18. Воскобойникова Ю. Регентська репертуарна політика у сучасній церковно-хоровій практиці // *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2016. №1. С. 22–28.
 19. Воскобойникова Ю. Творчий метод виконання православної духовної музики сербського регента Дівни Любоєвич // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2015. №5. С. 92–97.
 20. Воскобойникова Ю. Типологія регентської діяльності // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2016. №3. С. 107–112.
 21. Воскобойникова Ю. Типологія сучасної регентської освіти // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2016. №1. С. 25–30.

Статті в інших наукових виданнях:

22. Воскобойникова Ю. Психоакустика обертонального слуху в регентській діяльності // *Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури*. Харків, 2015. Вип. 51. С. 84–96.

Матеріали та тези доповідей конференцій:

23. Воскобойнікова Ю. Методи дикційної роботи з хором в умовах храмової акустики // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф.*, 23-24 листоп. 2017 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2017. С. 318–320.
24. Воскобойнікова Ю. Проблеми міждисциплінарної комунікації у фаховій підготовці диригентів // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф.*, 18-19 листоп. 2010 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2010. С. 132–134.
25. Воскобойнікова Ю. Система регентської богослужбової комунікації // *Актуальні питання богослов'я та історії Церкви : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф.*, 5 жовт. 2017 р. / ХДС. Харків : ХДС. С. 214–217.
26. Воскобойнікова Ю. Творча діяльність та ідеаціональна соборність як фактори системоутворення в церковному хорі // *Матеріали науково-практичної конференції до 25-річчя Харківського Архієрейського Собору 1992 року, 27 квітня 2017 р., м. Харків.* Харків : Майдан, 2017. С. 151–154.
27. Воскобойнікова Ю. Гласовые песнопения как репертуарная основа освоения дирижёрского синтаксиса // *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених*, 18-19 квіт. 2013 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2013. С. 114–115.
28. Воскобойнікова Ю. Класифікаційні ознаки в типологізації церковних хорів // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф.*, 26-27 листоп. 2015 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2015. С. 235–237.
29. Воскобойнікова Ю. Комунікаційні тренінги в системі підготовки хороших диригентів // *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. конф. мол. учених*, 19-20 квіт. 2012 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2012. С. 123–124.
30. Воскобойнікова Ю. Культуротворча діяльність регента Ніни Старостіної у контексті православної хорової культури Китаю // *Особистість митця в культурі // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 квітня 2016 р.), ХНТУ / за ред. Білик А. А. Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2016. С. 70–72.*
31. Воскобойнікова Ю. Методологія дослідження сучасної регентської діяльності православної традиції // *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених*, 24-25 квітня 2014 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2014. С. 76–77.
32. Воскобойнікова Ю. Регентський слух: обертональний вимір // *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених*, 22-23 квітня 2015 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2015.– С. 59–60.
33. Воскобойнікова Ю. Синергия хорового творчества как фактор сохранения национальной духовности // *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва : мат. Міжнароднай навук.-практ. канф. (28-29 лістапада 2013 г., гор. Мінск) : У 2 частках. Ч. 1 : / уклад. Н. С. Бункевіч [і інш.]; гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр*

- даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Мінск : Права і эканоміка, 2014. С. 349–354.
34. Воскобойнікова Ю. Творческая синергия хорового коллектива: постановка проблемы // Культурология та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 22-23 лист. 2012 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2012. С. 302–303.
35. Воскобойнікова Ю. Фактори формування національно-культурних типів православного церковного співу // Культурология та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 24-25 листоп. 2016 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2016. С. 242–244.
36. Воскобойнікова Ю. Функціональні ролі півчих в структурі церковного хору // Культурология та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 21-22 квітня 2016 р. / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2016. С. 99–101.

АНОТАЦІЇ

Воскобойнікова Ю. В. Регентська діяльність як системне явище сучасної православної культури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Харківська державна академія культури, Міністерство культури України. Харків, 2018.

Дисертацію присвячено вивченню сучасної регентської діяльності православної традиції. Метою роботи є створення системної концепції регентської діяльності в контексті православної хорової культури межі ХХ – ХХІ ст.

Дослідження означеної проблематики сприяло усвідомленню необхідності реінтеграції в контекст гуманітарного знання такого наукового напрямку як регентознавство, який поєднує філософські, історико-культурні, богословські та музичні аспекти. Запропонована дисертація є міждисциплінарним дослідженням, в якому використані аналітичні підходи різних галузей знань: культурології, мистецтвознавства, музикознавства, релігієзнавства, православної догматики та літургії, хорознавства, інтерпретології, а також певні аспекти соціології, психології творчості, музичної акустики та ін. Головним методом, який об'єднує ці засоби дослідження, є системний аналіз у взаємодії з культурологічним підходом.

Ключові слова: православна культура, церковно-хорова культура, регентознавство, регентська діяльність, церковно-хорове мистецтво, церковно-співоча традиція, богослужбовий спів, церковний хор, клірос.

Воскобойникова Ю. В. Регентская деятельность как системное явление современной православной культуры. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности 26.00.01 – Теория и история культуры (искусствоведение). Харьковская государственная академия культуры, Министерство культуры Украины. Харьков, 2018.

Диссертация посвящена изучению современной регентской деятельности православной традиции. Целью работы является создание системной концепции регентской деятельности в контексте православной хоровой культуры на рубеже XX - XXI вв.

Исследование данной проблематики способствовало осознанию необходимости реинтеграции в контексте гуманитарного знания такого научного направления как регентоведение, которое объединяет философские, историко-культурные, богословские и музыкальные аспекты. Предложенная диссертация является междисциплинарным исследованием, в котором использованы аналитические подходы различных областей знаний: культурологии, искусствоведения, музыковедения, религиоведения, православной догматики и литургики, хорovedения, интерпретологии, а также некоторые аспекты социологии, психологии творчества, музыкальной акустики и др. Главным методом, который объединяет эти средства исследования, является системный анализ во взаимодействии с культурологическим подходом на всех этапах исследования.

Ключевые слова: православная культура, церковно-хоровая культура, регентоведение, регентская деятельность, церковно-хоровое искусство, церковно-певческая традиция, богослужebное пение, церковный хор, клирос.

Voskoboinikova Y. V. Precentorial activity as a systemic phenomenon of the modern Orthodox culture. Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Arts in specialty 26.00.01 Theory and History of Culture (art studies). Kharkiv State Academy of Culture, Ministry of Culture of Ukraine. Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of modern precentorial activity of the Orthodox tradition. The aim of the work is to create a systemic concept of precentorial activity in the context of Orthodox choral culture at the turn of the XX – XXI centuries.

Orthodox church-choral culture has an exceptional significance in the development of the musical culture of the world for many centuries. Despite the difficult times of the Soviet totalitarian rule, and even the physical destruction of the bearers of the spiritual musical culture, at the end of the twentieth century it has quickly returned its leading position in the former USSR, which had a significant impact on the diaspora cells. The main driving force and central figure of church-choral culture is a precentor. It is his work in all its aspects that has maximal influence on the development not only of the liturgical tradition, but also of the choral culture in general. Exactly the precentors we know as the most famous choir-masters, choir composers and teachers (D. Bortniansky, M. Berezovsky, A. Vedel, O. Arkhangelsky, P. Chesnokov, M. Danylin, O. Kastalsky,

V. Orlov, S. Smolensky, etc.), exactly the precentors themselves has worked (and is working) in the most famous secular educational institutions, educating new generations of choir conductors.

In the scientific discourse, church-choral culture is mostly considered from the historical point of view (source study and media studies, decoding and reconstruction of manuscripts, etc.), composing (biographical research, analysis of creative heritage, composite techniques, etc.), performing (creative biographies of collectives, analysis of performing style, techniques of choir-conducting). Some individual reconnaissance of precentorial activity from theological positions are known, but its comprehensive system analysis at the scientific level is carried out for the first time. The research done has an important value for the scientific-descriptive and analytical fixing of the current cultural situation in the field of church-singing tradition, as well as provides a conceptual and theoretical basis for further prognostic, methodical and methodological exploration of precentorial activity in its culturological aspects and from the positions of art regional study.

The study of the chosen problem has led to the recognition of the need for reintegration into the context of culturological knowledge of such a scientific field as precentorial study, since its subject can not be comprehended either exclusively by means of art studies, or by means of theological sciences, because it belongs simultaneously to various spheres – musical, theological, historical-cultural and philosophical. Therefore, the proposed dissertation is an interdisciplinary research that combines analytical approaches in various fields of knowledge: cultural studies, art studies, musicology, religious studies, Orthodox dogmatics and liturgics, choir-study, interpretology, as well as certain aspects of sociology, psychology of creativity, musical acoustics, etc. The main method that combines these research tools is the system analysis in close interaction with the culturological approach at all stages of the study.

In accordance with the object, subject, goals and objectives of the study, the logic and structure of work has been constructed. The dissertation consists of the introduction, the main part (six chapters), the conclusions, the list of used sources and applications.

Key words: orthodox culture, church-singing culture, precentology, precentorial activity, church choir art, church-singing tradition, liturgical singing, church choir, kliros.